

جستاری در شناخت چارچوب مفهومی دانش فنی: کوششی در تبیین جایگاه پیوند اسرار تجاری با مالکیت‌های فکری

ابراهیم رهبری*

۱۳۹۵/۰۲/۲۶

۱۳۹۴/۱۰/۲۵

چکیده

مفهوم دانش فنی در سایه اختلافات تعبیری فراوان، در سیطره ابهامی گرفتار آمده که به نوبه خود اجرای قواعد حقوقی حول آن را نیز با تردیدهای جدی مقرون ساخته است. این مقاله در صدد آن است تا با ابهام‌زدایی از تعریف و عناصر دانش فنی، تصویری اصولی و صحیح از نقطه اصلی تلاقی نظام‌های اسرار تجاری و مالکیت‌های فکری ارائه کند. در این مطالعه، دیدگاه‌های مختلف درباره دانش فنی در مقررات، آراء حقوق دانان و رویه قضایی در حقوق خارجی مورد مطالعه و دسته‌بندی قرار گرفته و سپس نوع رویکرد قوانین و نگرش حقوق دانان ایرانی در قبال آن تحلیل شده است. کنکاش در نظریات مطروحه ضمن آنکه نمایانگر تعارض چشمگیر در چگونگی توصیف دانش فنی است، حکایت از رهیافت غیراصولی و مبهم حقوق ایران دارد که نیاز به روشنگری جدی حقوقی و اتخاذ یک رویه روشن و واحد در قبال مفهوم دانش فنی دارد. همچنین این مقاله نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود تعابیر مختلف از دانش فنی، از منظر شاخص‌های مالکیت فکری، در معنای دقیق کلمه باید آن را به اطلاعات محرمانه نوآورانه تعبیر کرد.

واژگان کلیدی

دانش فنی، حقوق اسرار تجاری، حقوق مالکیت فکری، فناوری، سرمایه‌گذاری خارجی.

* استادیار گروه حقوق مالکیت فکری و فضای مجازی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.

مقدمه

«نوها» یا «دانش فنی»^۱ که مفهومی برگرفته از حقوق خارجی است، اصطلاحاً به معنای «علم به طریقه یا چگونگی انجام کاری»^۲ است؛ واژه‌ای که نخستین بار در سال ۱۹۴۳ در آمریکا رواج یافت.^۳ دانش فنی چندان در حقوق ایران شناخته شده نیست و عدم تبیین ابعاد مختلف آن سبب شده تا نوعی آشفتگی در ترسیم چارچوب و عناصر آن چه در اسناد قانونی و چه در رهیافت‌های حقوق دانان ملاحظه شود. در غیاب تعاریف قانونی و در چنین وضعیتی، اجرای موازین قانونی در بند ابهامات مفهومی گرفتار می‌شود. برای مثال در قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، دانش فنی به‌عنوان یکی از مصادیق سرمایه مطرح شده که برخوردار از تمهیدات حمایتی قانون می‌باشد ولی اجمالی که بر ابعاد شناختی دانش فنی سایه افکنده است، بازشناسی مرزهای دقیق حمایت از سرمایه‌گذار خارجی را دشوار می‌سازد. همین وضعیت در خصوص قواعد رقابتی حاکم بر دانش فنی به‌عنوان نمونه‌ای از دارایی‌های فکری صدق می‌کند. برای نمونه تبصره ماده ۴۸ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، برخی ادغام‌ها را که به هدف دستیابی به دانش فنی محقق شده علی‌رغم محدود کردن رقابت، معتبر شمرده است.

پرسش‌های اصلی این نوشتار آن است که دانش فنی دقیقاً چه مفهومی دارد و آیا معادل اسرار تجاری است یا صرفاً مصداقی از آن به شمار می‌آید؟ در حین تبیین این موضوع دغدغه دیگر این نوشتار تحلیل می‌شود که دانش فنی چه جایگاهی در نظام مالکیت فکری دارد و چگونه می‌تواند به حمایت از نوآوری‌ها مساعدت کند؟ برای نیل به این مقصود در گفتار نخست به بررسی تعاریف رایج از دانش فنی در حقوق نظام‌های مختلف پرداخته و نوع برداشت آنها را در مواجهه با این اطلاعات تحلیل کرده و سپس شاهد نگرش اسناد و حقوق دانان ایرانی نسبت به مقوله دانش فنی خواهیم بود. در گفتار سوم با تحلیل مطالب، سعی در تبیین دقیق ساختار مفهومی دانش فنی و نوع پیوند آن به‌عنوان مصداقی از اسرار تجاری با نظام مالکیت‌های فکری خواهیم کرد. در خاتمه نیز نتایج حاصل از این پژوهش ارائه خواهد شد.

1. Know-how.

2. Know how to do it/ Le fait de savoir comment faire.

3. Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, Droit des Brevets d'invention et du Savoir-faire, Larcier, France, 2010, p.636.

۱. مفهوم دانش فنی در حقوق خارجی

در توصیف معنای دانش فنی، رهیافت‌های متفاوتی مطرح شده است که به تعابیر موسع، میانه و مضیق قابل تقسیم و بررسی است. افزون بر این در اسناد اتحادیه اروپا تعریف مشهور و نسبتاً دقیقی از دانش فنی ارائه شده که مستلزم بررسی جداگانه می‌باشد.

۱.۱. تعابیر موسع

۱.۱.۱. دانش فنی در معنای طریقه انجام یک کار

در تعریفی که سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) در کنگره مکزیک در سال ۱۹۷۲ ارائه داد، مقصود از دانش فنی، اطلاعات و تجربیات دارای ماهیت فنی، تجاری، اداری، مالی و غیره است که در عمل، برای بهره‌برداری بنگاه‌ها یا انجام یک حرفه، مفید و دارای کاربرد می‌باشد.^۱ در این تعبیر، دانش فنی مشتمل بر طیف مختلفی از اطلاعات شده بی‌آنکه تصریحی بر وصف محرمانگی آنها گردد. در نظر مشابهی، قلمرو نواها هنر نوع دانسته در ارتباط با چگونگی انجام دادن عملی یا داشتن مهارت در زمینه‌ای خاص است که در جهت انجام بهینه امری به کار آید.^۲ در این رهیافت دانش فنی لزوماً به اطلاعات محرمانه اطلاق نمی‌شود بلکه اطلاعاتی است که برای انجام یک فعالیت خاص مورد نیاز است؛ برای مثال دانش فنی مستخدم با سابقه برای آموزش مستخدمان جدید برای نحوه چگونگی بکارگیری ابداعات.^۳ با همین دیدگاه برخی از دانش سنتی به «دانش فنی سنتی»^۴ تعبیر کرده‌اند.^۵

۲.۱.۱. دانش فنی معادل اسرار تجاری

بند ۱ ماده ۳۹ موافقت‌نامه تریپس از اطلاعات محرمانه واجد ارزش تجاری به «اطلاعات افشا نشده»^۶ یاد کرده و اطلاعات مزبور را نمونه‌ای از دارایی‌های فکری برشمرده است. سابقه

1. Ibid.

2. Johnston, Dan, Design Protection, Gower, England, 1995, p. 8.

3. Stim, Richard, Patent, Copyright & Trademark: An Intellectual Property Desk Reference, Nolo, USA, 2014, p.519.

4. Savoir faire traditionnel.

5. Posey, Darrell & Dutfield, Graham, Le Marché Mondial de la Propriété Intellectuelle: Droits des Communautés Traditionnelles et Indigenes, ACDR, Canada, 1997, p.100.

6. Undisclosed information.

مذاکرات نشان می‌دهد که موافقت‌نامه به منظور احتراز از دشواری‌های مفهومی ترجیح داد از اصطلاحات اسرار تجاری و دانش فنی برای توصیف اطلاعات محرمانه ارزشمند استفاده نکند.^۱ به این ترتیب اطلاعات افشا نشده، نام دیگر اسرار تجاری است که گاه علنی ساختن آنها نوعی رویه رقابتی غیرمنصفانه قلمداد می‌شود.^۲ در نظر برخی شارحان تریپس اطلاعات افشا نشده همان اسرار تجاری است که گاه دانش فنی نیز خوانده می‌شود.^۳ البته تعریف سند در بند ۲ ماده ۳۹ به توصیف اسرار تجاری بسیار نزدیک است اما به نظر می‌رسد معادل‌گیری آن با دانش فنی، برداشت شخصی نویسندگان از اصطلاح مزبور باشد و در تریپس چنین تصریحی ملاحظه نمی‌شود. در حقوق آمریکا، به عقیده برخی، دانش فنی را باید اسرار تجاری با همان گستره عام انگاشت.^۴ در حقوق این کشور «اسرار تجاری اطلاعات دارای ارزش اقتصادی مستقل بالقوه یا بالفعل است به علت آنکه عموماً ناشناخته بوده و به سادگی قابل دستیابی از طرق قانونی توسط اشخاصی که از بهره‌برداری یا علنی ساختن آن می‌توانند منافی اقتصادی به دست آورند، نمی‌باشد. به‌علاوه تلاش‌هایی متعارف با توجه به اوضاع و احوال، برای حفظ وضعیت محرمانه آنها صورت گرفته است.^۵ اخیراً نیز لایحه «دفاع یا حمایت از اسرار تجاری»^۶ در سال ۲۰۱۴ در مجلس نمایندگان آمریکا مطرح شده که قصد دارد موازین حمایتی و کیفری ناظر به اسرار تجاری را بازنگری جدی کند. در اتحادیه اروپا نیز در ماده ۲ قسمت ۱ بند الف «دستورالعمل پیشنهادی اتحادیه در خصوص حمایت از دانش فنی افشا نشده و اطلاعات کسب‌وکار (اسرار تجاری) در برابر تحصیل، استفاده و افشای ناروا و غیرقانونی آنها» سال ۲۰۱۴، اسرار تجاری عبارت است از اطلاعاتی که دارای شرایط ذیل باشد: «الف) محرمانه باشد به این معنا که به‌عنوان یک مجموعه یا در هیئت و پیکربندی و شکل دقیق و جامع یا مجموعه عناصر خود،

1. UNCTAD-ICTSD, Resource Book on TRIPS and Development, Cambridge University Press, UK, 2005, p.521.

2. WIPO, Wipo Intellectual property Handbook, Wipo publication, Swiss, 2004, p.150.

3. Matsushita, Mitsuo et al, The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy, Oxford University Press, UK, 2015, (p668); Price, David & AlDebasi, Alhanoof, The Development of Intellectual Property Regimes in the Arabian Gulf States, Routledge, UK, 2009, p.125.

4. Battersby, Gregory & Grimes, Charles, Licensing Update 2015, Wolters Kluwer Law & Business, USA, 2015, p.13-9.

5 Uniform Trade Secrets Act Section 4(1).

6 Defend Trade Secrets Act of 2014 113th Congress (2013-2014); Available at: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/senate-bill/2267>

عموماً برای دیگران ناشناخته بوده یا برای اشخاصی که در آن حیطة، معمولاً با اطلاعاتی از این دست سرو کار دارند، به سادگی قابل دستیابی و احراز نباشد؛ ب) واجد ارزش تجاری است به آن جهت که محرمانه می‌باشد؛ ج) حسب شرایط، موضوع اقدامات متعارفی برای حفظ محرمانگی از سوی شخصی است که قانوناً آنها را در کنترل دارد». این تعبیر به رهیافت موافقت‌نامه تریپس در توصیف «اطلاعات افشا نشده»^۱ نزدیک است. در حقوق فرانسه در بند دوم ماده ۱-۱۵۱ لایحه پیشنهادی اضافات به قانون تجارت در خصوص اسرار تجاری ۲۰۱۴، اسرار تجاری اطلاعاتی است که معمولاً ناشناخته بوده و به سادگی قابل احراز توسط اشخاص دارای مهارت معمولی نیست و به جهت محرمانگی و اینکه مستقلاً متضمن ارزش علمی، فنی و تجاری و مالی بوده و به ارتقا موقعیت رقابتی و استراتژیک دارنده مساعدت می‌کند، دارای ارزش اقتصادی است و همچنین دارنده متناسب با ماهیت اطلاعات، تدابیر متعارفی در حفظ محرمانگی آنها ترتیب داده است. دیوان عالی آلمان نیز در قضیه‌ای، دانش فنی را اطلاعاتی که تنها برای گروهی از افراد شناخته شده معرفی کرده که حسب اراده و در راستای منافع متعارف دارنده، محرمانه نگاه داشته شده است؛ زیرا، افشای آنها سبب ایراد لطمات تجاری هنگفتی می‌شود.^۲

۲.۱. تعابیر میانه

۱.۲.۱. دانش فنی در معنای اطلاعات محرمانه ابتکاری فنی و تولیدی

اگرچه همان‌طور که گذشت برخی نویسندگان اصطلاح اطلاعات افشا نشده را به دانش فنی تعبیر کرده‌اند ولی دسته دیگری دانش فنی را صرفاً مصداقی خاص از اطلاعات افشا نشده تلقی کرده‌اند که با ظاهر ماده ۳۹ و سوابق مذاکراتی ماده مزبور سنخیت بیشتری دارد.^۳ در واقع تعبیر غالب از دانش فنی به مثابه مصداقی از اسرار تجاری است. در حقوق فرانسه پاره‌ای از محققان،

1. Undisclosed information.

2. German Federal Court of Justice, decision of 25th November 2010, Case No. Xa ZR 48/09, 2011 GRUR, (pp455) et seq; International League of Competition Law, The Protection of Trade Secrets and Know-How Are Countries Providing Enough or too much Protection?, 2015; Available at: http://www.ligue.org/uploads/documents/cycle%202015/Cycle%202015/Rapports%20B/2015_rapportinternational30septembre2015.pdf, p.10.

3. Pila, Justine & Torremans, Paul, European Intellectual Property Law, Oxford University Press, UK, 2016, pp.538-9.

نوها را معادل اطلاعات افشا نشده همسو با تعبیر تریپس فرض کرده‌اند.^۱ در حقوق روسیه نیز دانش فنی معادل نوع خاصی از اسرار تجاری است که در شمار دارایی‌های فکری بوده و در تولید محصولات کاربرد دارد.^۲ به زعم بعضی نقطه تمایز دانش فنی آن است که مرتبط و منحصر به حوزه‌های فنی می‌باشد؛^۳ از این رو، برخی مناسب‌ترین واژه برای توصیف آن را «دانش فنی تکنیکی»^۴ خوانده‌اند.^۵ در این چارچوب، دانش فنی اطلاعات صنعتی، مفید، محرمانه، تازه، ارزشمند و مقرون به مهارت‌های فنی معرفی شده است.^۶ هرچند برخی در تشریح آن، عبارت «دانش فنی محرمانه»^۷ را بکار برده‌اند^۸ و گویی به زعم آنها، دانش فنی غیرمحرمانه هم قابل تصور است که ظاهراً معادل سایر مصادیق فناوری نظیر اختراعات می‌باشد. در اصلاحاتی که پارلمان اروپا در سال ۲۰۱۵ نسبت به پیشنهاد کمیسیون اتحادیه در خصوص سند اسرار تجاری ارائه کرده است^۹ در ماده ۲ پیشنهادی، اصلاحی صورت گرفته و عبارت هرگونه «دانش فنی یا اطلاعات کسب و کار» صراحتاً به تعریف اسرار تجاری افزوده شده است. به این ترتیب بی‌آنکه سند تعریفی از دانش فنی عرضه نماید، دانش فنی را مصداقی از اسرار تجاری محسوب داشته که حسب ظاهر، با اطلاعات کسب و کار متفاوت می‌باشد. همچنین کمیسیون اروپا از منظر تحقیق و توسعه، دانش فنی را اطلاعات ناظر به یک محصول یا فرایند تولید می‌داند که نتیجه فعالیت‌های پژوهشی گسترده و هزینه‌بر است.^{۱۰}

1. Vicente, Dario, *La Propriété Intellectuelle en Droit International Privé*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands, 2009, p.200.
2. Roudik, Peter, *Protection of Trade Secrets: Russia*, 2013; Available at: <http://www.loc.gov/law/help/tradesecrets/russia.php>
3. Millington, Philip, *Employment Law 2015*, Oxford University Press, UK, 2015, p.159; Czapracka, Katarzyna, *Intellectual Property and the Limits of Antitrust: A Comparative Study of US and EU Approaches*, Edward Elgar Publishing, England, 2010, p.129.
4. *Savoir faire technique*.
5. Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, préc, p.636.
6. Poltorak, Alexandra I & Lerner, Paul, *Essential of Intellectual Property*, Johan Wiley & Sons, USA, 2011, p.350.
7. Confidential know-how.
8. Lütolf-Carroll, Constance & Pirnes, Antti, *From Innovation to Cash Flows: Value Creation by Structuring High Technology Alliances*, John Wiley & Sons, USA, 2009, p.261.
9. Amendments by the EU Parliament to the Commission proposal on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure, 2015; Available at: www.arbrb.de/media/Bericht_RA.pdf
10. Groves, Peter, *A Dictionary of Intellectual Property Law*, Edward Elgar Publishing, UK, 2011, p.178.

در حقوق فرانسه با نوه‌های فنی مواجه هستیم که ممکن است قابل ثبت به‌عنوان اختراع باشد یا نباشد.^۱ همچنین در این نظام مفهوم «اسرار تولید»^۲ نیز بسیار رواج دارد که معادل نسبی و یا به تعبیر دقیق‌تر، مهم‌ترین مصداق دانش فنی است و هرچند در باور غیرمرسومی شامل هر نوع اطلاعات حتی با جنبه علمی صرف می‌شود^۳ ولی به باور غالب صاحب‌نظران، ناظر به فرایندی است که برای تغییر مواد و تولید محصولات صنعتی کاربرد دارد^۴ و از این‌رو، با «اسرار کسب و کار»^۵ متفاوت بوده و به آن تسری نمی‌یابد.^۶ به این ترتیب اسرار تولید متضمن فنون و فرایندهای صنعتی محرمانه‌ای قلمداد می‌شود که ممکن است قابل ثبت در شکل اختراع باشد، ولی دارنده ترجیح داده از مزایای نظام اسرار تجاری برای حفظ آنها بهره بگیرد.^۷ در حقوق انگلستان نیز نوه‌های فنی اطلاعات محرمانه‌ای است که از قابلیت ثبت در قامت اختراع برخوردار است یا حتی اطلاعاتی که واجد همه خصوصیات اختراعات نیستند ولی به‌واسطه داشتن کاربرد صنعتی و فنی، واجد ارزش اقتصادی هستند.^۸

در «مدل قرارداد بین‌المللی لیسانس فناوری ارگالیم»^۹ که در سطح اتحادیه اروپا مرجعی معتبر برای تجاری‌سازی دانش فنی از مجرای قرارداد لیسانس به شمار می‌آید، «دانش تکنیکال»^{۱۰} معادل دانش فنی قلمداد شده که دربرگیرنده هرگونه اطلاعاتی کاربردی می‌شود که مشمول حقوق مالکیت فکری قرار نداشته و حاصل تجربه و آزمایش بوده و پیش از انعقاد قرارداد برای

1. Célarié, Marie-Flore & Marie-Vivien, Delphine, Les Droits de Propriété Intellectuelle: Guide Pratique, Editions Quae, France, 2002, p.5; Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, préc, p.636.

2. Secret de fabrique.

3. Glowka, Lyle et al, Guide de la Convention sur la Diversité Biologique, IUCN, Suisse, 1996, p.113.

4. Putz, Jean-Luc, Le Salarié Face au Patrimoine Intellectuel de L'entreprise, Groupe de Boeck, France, 2011, p.152.

5. Secrets commerciaux.

6. Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, préc, p.652.

7. Nakache, Audry, Protection du Secret de Fabrique, 2013; Available at: <http://www.nakache-avocat.com/index.php/publications-3/35-publications-g-droit-de-la-proprieté-intellectuelle/39-protection-du-secret-de-fabrique>

8. Couet, Guillaume et al, French Report on The protection of Trade Secrets and Know-How Are countries providing enough or too much protection?, 2015; Available at: <http://www.ligue.org/uploads/documents/cycle%202015/Cycle%202015/Rapports%20B/2015RapportBfran%C3%A7ais.pdf>, p.8.

9. Orgalime's Model for an International technology license agreement.

10. Technical knowledge.

لیسانس گیرنده ناشناخته بوده است.^۱ عدم تسری نظام مالکیت فکری به دانش فنی، تعبیر دقیق و صحیحی نیست مگر اینکه عدم شمول دانش فنی در قلمرو نظام‌های نیازمند ثبت دستاورد فکری مقصود تدوین کنندگان باشد. شایان ذکر است که مراد از قلمرو فنی و صنعتی، معنای گسترده آن است؛ از این رو، دانش فنی به روش‌های خاص محرمانه انجام فعالیت‌های کشاورزی یا ماهیگیری نیز تسری یافته است.^۲

۲.۲.۱. تعمیم دانش فنی به اطلاعات محرمانه غیرفنی

در تفسیر دانش فنی کتاب مرجع وایپو از آن به اطلاعات محرمانه فنی یا غیرفنی که در محیط صنعتی و تجاری کاربرد دارند و گاه به انجام یک کسب و کار خاص مساعدت می‌کنند، یاد کرده است. در عین حال تأکید شده که این دست اطلاعات گاه بهره کافی از اوصاف نوآوری یا گام ابتکاری نبرده‌اند تا بتوان آنها را به‌عنوان اختراع ثبت نمود.^۳ اتاق بازرگانی بین‌المللی که اصطلاح «دانش فنی صنعتی»^۴ را برای بیان مفهوم این پدیده حقوقی برگزیده منظور از آن را اطلاعات، داده‌ها و روش‌های فنی کاربردی می‌داند که برای انجام مقاصد صنعتی به کار می‌آیند. اما در مجاورت آن، از دانش فنی کسب و کار نیز یاد کرده که مشتمل بر فنون مدیریتی و بازاریابی است.^۵ در حقوق فرانسه نیز نوه‌های غیرفنی متضمن اسرار تجاری، اداری و مالی بوده و برای مثال شیوه‌های خاص انجام تجارت را در برمی‌گیرد.^۶ در حقوق انگلستان نیز همچنین اشاره به اصطلاح دانش فنی تجاری شده است.^۷ از نظر برخی نویسندگان شیوه‌های مدیریت مالی و اداری و همچنین نحوه مواجهه با مشتریان و تعامل با آنها که به‌خصوص در قراردادهای فرانسیز کاربرد دارند، نوعی دانش فنی قلمداد می‌گردند.^۸

1. International League of Competition Law, op.cit, p.10.

2. Groves, Peter, op.cit, p.178.

3. WIPO, op.cit, p.149.

4. Industrial know-how.

5. Stim, Richard, op.cit, p.519.

6. Célarier, Marie-Flore & Marie-Vivien, Delphine, préc, p.5; Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, préc, p.636.

7. Couet, Guillaume et al, op.cit, p.10.

8. Windsperger, Josef et al, Inter firm Networks: Franchising, Cooperatives and Strategic Alliances, Springer, Germany, 2014, p.155.

در قسمت دوم ماده ۳ سند اعلامیه کمیسیون در خصوص نحوه دستیابی به اطلاعات پرونده‌های رقابتی مطروحه در کمیسیون^۱، اطلاعات محرمانه به دو دسته اسرار کسب و کار و سایر اطلاعات محرمانه تقسیم شده است که دانش فنی در شمار یکی از مصادیق اسرار کسب و کار جای گرفته که در حقیقت اطلاعات مالی یا فنی مربوط به نوه‌های یک بنگاه قلمداد می‌شود. هرچند سند مذکور در ادامه، به فرایند یا روش‌های تولید اشاره کرده و به نظر می‌رسد دانش فنی را چیزی متفاوت از آنها می‌داند. سایر اطلاعات محرمانه، آن دست اطلاعاتی هستند که افشای آنها ضرر قابل توجهی به موقعیت و منافع دارنده وارد ساخته و در اختیار داشتن آن، نوعی مزیت نسبت در برابر رقبا ایجاد می‌کند.

۳.۱. تعابیر مضیق از دانش فنی

بعضی دیدگاه‌ها، مفهومی مضیق برای دانش فنی در نظر گرفته و آن را نمونه بسیار خاصی از اسرار تجاری می‌دانند که شامل فنون و فرایندها شده و حتی به مواردی نظیر فرمول‌های سری تولید تعمیم نمی‌یابد^۲ و بر این اساس، لزوماً اطلاعات و داده‌های فنی محرمانه ارزشمند را هم‌ردیف نوا تلقی نمی‌کنند.^۳ با همین رویکرد بعضی محققان دانش فنی را صرفاً اطلاعات تکمیلی محرمانه که در اظهارنامه اختراع افشا نشده است، انگاشته‌اند.^۴ یعنی اطلاعات مرتبط با اختراعات که فرایند کاربست آنها را تسهیل می‌کند درحالی‌که خود به مثابه نوعی اختراع قابل ثبت نیست.^۵ بعضی صاحب‌نظران دانش فنی را در کنار فرمول و دستورالعمل‌ها، از مصادیق اطلاعات فنی محرمانه و در شمار اسرار تجاری دانسته‌اند.^۶ در اندیشه برخی، دانش فنی نوعی

1. Commission Notice on the rules for access to the Commission file in cases pursuant to Articles 81 and 82 of the EC Treaty, Articles 53, 54 and 57 of the EEA Agreement and Council Regulation (EC) No 139/2004) sec 3.2; Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005XC1222%2803%29>

2. Tarullo, Michael et al, Forms and Substance: Specialized Agreements for the Construction Project, American Bar Association, USA, 2007, p. 38.

3. Filippell, Mark A, Mergers and Acquisitions Playbook, John Wiley & Sons, USA, 2010, p.174.

4. Ottoz, Elisabetta & Cugno, Franco, Choosing the Scope of Trade Secret Law when Secrets Complement Patents, International Review of Law and Economics, V. 31, 2011, p219.

5. Cavallaro, Michael, How to Get Your Amazing Invention on Store Shelves, Atlantic Publishing Company, USA, 2010, p.111.

6. International League of Competition Law, op.cit, p.3.

اطلاعات فناورانه است و به همین خاطر از آن به «دانش فنی فناورانه»^۱ یاد کرده‌اند؛ ولی در معنای مضیق، آن را شامل مهارت‌های ذهنی صرف نیز می‌دانند؛ مثلاً روش محاسبه مکانیکی این موضوع که یک کشتی تا چه میزان توان تحمل محموله‌های باری را دارد.^۲

در حقوق فرانسه «مهارت یدی»^۳ مثل مهارت و شیوه خاص رازگونه‌ای که «استراویداریوس»^۴ هنرمند ایتالیایی در ساخت ویولون داشت و بعد از مرگ وی هیچ کس موفق به کشف راز ساخت نشد، دانش فنی به حساب می‌آید.^۵ به باور پاره‌ای محققان از دیدگاه انفرادی، مهارت‌هایی که برخی افراد در انجام امور یا بکارگیری ابزار و وسایل با بهره‌وری بالا دارند را باید دانش فنی احتساب نمود.^۶ هرچند در اصلاحات پارلمان اروپا نسبت به پیشنهاد کمیسیون اتحادیه در ذیل ماده ۲،^۷ تجربیات و مهارت‌هایی مستخدمان که در طول دوره اشتغال به طرز معمول حاصل کرده‌اند، صراحتاً از شمول مفهوم اسرار تجاری خارج شده است.

۴.۱. رویکرد خاص اسناد اتحادیه اروپا

۱.۴.۱. تعریف دانش فنی

شاید معروف‌ترین تعریف از دانش فنی در ماده ۱ «مقرره کمیسیون اتحادیه اروپا در خصوص اعمال ماده (۳) ۱۰۱ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا در خصوص انواع قراردادهای انتقال فناوری» مصوب ۲۰۱۴ آمده است که در لسان آن، دانش فنی بسته‌ای از اطلاعات کاربردی است که نتیجه تجربه و آزمایش بوده و واجد اوصاف محرمانگی، «اساسی»^۸ و «مشخص یا معین بودن»^۹ می‌باشد. در ماده ۱ «مقرره کمیسیون اتحادیه اروپا در خصوص اعمال ماده (۳) ۱۰۱ معاهده اجرایی اتحادیه در خصوص برخی اقسام قراردادهای تحقیق و توسعه» مصوب ۲۰۱۰ همین

1. Technological know-how.
2. Vries, Marc et al, Norms in Technology, Springer Science & Business Media, Netherlands, 2012, p.26.
3. Le tour de main.
4. Stradivarius.
5. Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, préc, p.636.
6. Cameron, George, International Business Law: Cases and Materials, Van Rye Publishing, LLC, USA, 2015, p.100.
7. Amendments by the EU Parliament to the Commission proposal on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure, op.cit.
8. Substantial.
9. Verified.

تعریف تکرار شده با این تفاوت که صراحتاً سند مزبور از دانش فنی به مثابه مجموعه‌ای از «اطلاعات غیراختراعی کاربردی»^۱ یاد کرده است. «مقرره کمیسیون اتحادیه اروپا در خصوص اعمال ماده (۳) ۱۰۱ معاهده اجرایی اتحادیه در خصوص اقسام توافقات عمودی و رویه‌های جمعی» مصوب ۲۰۱۰ نیز با همین عبارات، نوها را توصیف نموده است. به نظر می‌رسد سند جدید اتحادیه لزومی بر تأکید به عبارت «غیراختراعی» نمی‌دیده است؛ زیرا، شرط اساسی دریافت گواهی‌نامه اختراع، افشای اطلاعات مربوطه است که با محرمانه‌داری در تعارض می‌باشد. به این ترتیب مطابق رویکرد اتحادیه اروپا، این دستاورد فکری غالباً جنبه‌های فنی داشته و به امور ادبی و هنری صرف اطلاق نمی‌شود و با همین دیدگاه پاره‌ای صاحب‌نظران از آن به دانش فنی صنعتی یاد کرده‌اند.^۲

۲.۴.۱. اوصاف دانش فنی

۱.۲.۴.۱. محرمانگی

ارزش دانش فنی در گرو عدم افشای عمومی اطلاعات و میزان و درجه محرمانگی دانش فنی است^۳ به نحوی که اگر در دسترس عموم قرار گیرد، ارزش خود را از دست می‌دهد.^۴ اگر اغلب فعالان در حیطه دانش فنی، از ابعاد آن آگاهی داشته باشند، آنگاه فاقد وصف ناشناختگی تلقی می‌شود. از سوی دیگر محرمانگی به این معنا نیست که منحصرآ دارنده‌ای خاص باید از آن بهره‌برداری کند، بلکه احتمال دارد در عین استفاده هم‌زمان بنگاه‌های معدودی از آن، هنوز وقوف عمومی نسبت به دانش فنی در آن صنعت شکل نگرفته باشد.^۵ این امکان وجود دارد، اطلاعات رایج را که دیگر جدید محسوب نمی‌شوند، به شیوه‌ای منحصر به فرد با یکدیگر ترکیب نموده و نتیجه را در قالب دانش فنی به صورت سری نگاه داشت.^۶ برخلاف باوری که لزوم احراز

1. Non-patented practical information.

2. Epstein, Michael A et al, Drafting License Agreements, Aspen Publishers Online, USA, 2004, p.28-13.

3. Maskus, Keith & Reichman, Jerome, International Public Goods and Transfer of Technology Under a Globalized Intellectual Property Regime, Cambridge University Press, UK, 2005, p.342.

4. Hur, Robert, Taking Trade Secrets and Tobacco Mountain or Molehill?, Stanford Law Review, V. 53, I. 2, 2000, pp.447 and s.

5. Bolter, David & Herrington, Tyannak, Controlling Voices Studies, a Intellectual Property, Humantic Studies, Southern Illions University Press, USA, 2001, p.32.

6. Fraumann, Edwin & Koletar, Joseph, Trade Secrets Safeguards, Security Management, V. → ←43, I. 3, 1999, pp.63 and s.

تازگی و ابداعی بودن را شرط حمایت از دانش فنی می‌انگارد،^۱ لزوماً این دستاورد نباید از اوصاف مزبور به میزانی که در دارایی‌های فکری و به خصوص اختراعات مطرح است، برخوردار باشد. در واقع آنچه که اهمیت دارد وجود ارزش اقتصادی و بعد رازگونه اطلاعات است. اثر عملی بدیع بودن آن است که هرچه اسرار از این خصوصیت بهره کمتری برده باشند، اثبات آنکه آگاهی عمومی نسبت به آن محقق نشده، دشوارتر خواهد بود.^۲ نکته حائز اهمیت آن است که علاوه بر بکارگیری تمهیداتی متعارف در حفظ دانش فنی، اگر اطلاعات به ظاهر محرمانه راجع به آن، توسط فعالان واجد دانش و مهارت‌های معمولی، با اندک تأملی، قابل کشف و تحصیل باشد، نمی‌توان قائل به وجود دانش فنی گردید.^۳ در نظری که کمیسیون صنعت، تحقیق و انرژی اتحادیه به منظور اصلاح سند پیشنهادی اروپا در سال ۲۰۱۵ ارائه کرده، اصطلاح «دانش فنی افشا نشده» را به تعریف اسرار تجاری اضافه نموده است؛^۴ به نظر می‌رسد افزودن قید افشا نشده ضروری نبوده و صرفاً نوعی تأکید محسوب می‌شود؛ زیرا، اولین شرط جای گرفتن اطلاعات در گستره اسرار تجاری، برخورداری از وصف سری بودن است.

۲.۲.۴.۱. اساسی یا مهم بودن

دانش فنی باید اساسی و مهم باشد؛ یعنی اطلاعات در فرایند تولید یا ارائه خدمات واجد کارایی قابل توجه بوده و برای این مقصود مفید واقع شود.^۵ به این ترتیب هنگامی که دانش فنی به طرز قابل توجهی در جریان ساخت محصولات نقش اصلی ایفا کرده یا فرایند تولید را تسهیل نماید، اساسی به‌شمار می‌رود. بر این مبنا اگر بتوان محصول موضوع توافق را با استفاده از فناوری‌ها و اطلاعاتی که در قلمرو عمومی وارد شده‌اند، تولید کرد، سخن گفتن از وصف اساسی محملی ندارد. البته مقصود از این شرط این نیست که محصولی که با بهره‌گیری از دانش فنی به بازار

1. N.S, Sreenivasulu, Law Relating to Intellectual Property, Partridge Publishing, India, 2013, p.168.

نصری، صدیقه، *قراردادهای دولتی انتقال تکنولوژی*، چاپ ۱، نشر فرهنگ شناسی، تهران، ۱۳۹۱، ص ۸۹.

2. Dean, Robert, The Law of Trade Secrets and Personal Secrets, Australia, Law Book Co, 2002, p.76.

3. Malsberger, Brian, Trade Secrets State by State Survey, USA, BNA Books, 2001, (p827).

4. Opinion of the Committee on Industry, Research and Energy, Amendment 29, 2015; Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0199+0+DOC+XML+V0//EN&language=en#title2>, p.57.

5. Wendler, Michael et al, Key Aspects of German Business Law: A Practical Manual, Springer Science & Business Media, Germany, 2013, p.184.

عرضه می‌شود، باید ضرورتاً از لحاظ کیفیت بالاتر و بهتر از کالاهایی باشد که با استفاده از فناوری‌های وارد شده به حوزه عمومی، در دسترس همگان قرار گرفته است. اگر دانش فنی ناظر به فرایند باشد، زمانی شرط اساسی بودن محقق می‌شود که با استفاده از آن به طرز متعارفی بتوان انتظار داشت که موقعیت رقابتی دارنده یا بهره‌بردار از دانش فنی، از طرق مختلف از جمله کاهش هزینه‌ها بهبود یابد.^۱

در مقررده سابق اتحادیه اروپا در خصوص موازین رقابتی ناظر به توافقات عمودی مصوب سال ۱۹۹۹^۲ که ناظر به قراردادهای فرانسیز نیز می‌باشد، منظور از اساسی بودن این بود که دانش فنی جزء لاینفک فرایند تولید، فروش و عرضه محصولات یا ارائه خدمات در بازار باشد. اما مقررده سال ۲۰۱۰ از این شرط به اساسی بودن یاد کرده و بر سودمندی دانش فنی برای جریان تولید یا توزیع یا ارائه خدمات تأکید نموده است. این تغییر نگرش به این امر باز می‌گردد که در سند جدید، دانش فنی در کلیت خود واجد ابعاد مختلفی قلمداد شده که اهمیتی اساسی داشته و رکن فرایند تولید یا ارائه خدمات محسوب می‌گردد؛ درحالی‌که مطابق رویکرد سند سابق، به صرف اطلاعات ضروری و لاینفک محدود شده و در حقیقت نقشی جزئی برعهده داشت. چنین برداشتی با ارزش واقعی دانش فنی همسوتر است.^۳ بر این اساس دانش فنی متضمن نوعی اهمیت اقتصادی چشمگیر است که قابل انتقال به دیگران می‌باشد^۴ و از این‌رو، به اطلاعات تجاری رقابتی محرمانه (نظیر اطلاعات سازمانی و یا کارکنان کلیدی یک بنگاه) که قابلیت انتقال مشروع به غیر را ندارد، تسری نمی‌یابد.

۳.۲.۴.۱. مشخص یا معین بودن

غرض از مشخص بودن آن است که اطلاعات از جانب دارنده، محرمانه تلقی و توصیف شده و تحت همین عنوان، محافظت می‌شود و این توصیف به نحوی است که ارزیابی وجود ویژگی‌های

1. Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements (2014/C 89/03) para 45(b); Available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.C_.2014.089.01.0003.01.ENG.

2. Commission Regulation (EC) No 2790/1999 of 22 December 1999 on the application of Article 81(3) of the Treaty to categories of vertical agreements and concerted practice.

3. Windsperger, Josef et al, op.cit, p155.

4. Couet, Guillaume et al, op.cit, p.2.

محرمانگی و اساسی بودن را مقدور می‌سازد.^۱ به بیان گویاتر، دانش فنی باید در قالب دستورالعمل یا سایر اصول راهنما، به صورت مکتوب قابل شناسایی و تدوین باشد. اطلاعات تفصیلی راجع به دانش فنی یا باید در متن قرارداد مربوطه تشریح شده یا در اسناد مستقل الکترونیکی یا عادی یا به هر نحو مقتضی دیگری مدون گردد.^۲ ممکن است دانش فنی، نوعی دانش عملی باشد که در اختیار افراد خاصی از جمله مستخدمان دارنده دانش فنی باشد که در این صورت ممکن است به سادگی قابل توصیف از مجرای اسناد نباشد. در این صورت کافی است که در قرارداد به طور کلی تشریح شده و ماهیت کلی آن روشن گردد و سپس اشخاصی که موظف به انتقال و آموزش آن هستند، صراحتاً مشخص شوند.^۳ چنین اطلاعاتی را که باید به واسطه مواجهه مستقیم از طریق ارائه خدمات آموزش یا از مجرای قراردادهای ارائه خدمات فنی و مهندسی یا قراردادهای همکاری مشترک، واگذار گردد به «شو هاو»^۴ نیز تعبیر نموده‌اند.^۵

۲. حقوق ایران

۱.۲. دانش فنی در اسناد قانونی

در اسناد مختلف قانونی برداشت‌های متنوعی از اصطلاح دانش فنی دیده می‌شود که در این قسمت به بیان آنها می‌پردازیم.

۱.۱.۲. دانش فنی در معنای دانش و مهارت‌های حرفه‌ای

در معدودی از قوانین، مقصود از دانش فنی، اطلاعات و مهارت‌های علمی و فنی رایج و مربوط به یک حرفه خاص است: برای مثال مطابق بند ج ماده ۲ قانون نظام مهندسی معدن مصوب ۷۹: «اهداف و وظایف نظام مهندسی معدن عبارتند از... ارتقای «دانش فنی» صاحبان حرفه‌ها در بخش معدن».

1. Nihoul, Paul & Yeraure, Christopher, Code de Droit de la Concurrence, Aspect belge et Europe, Larcier, Belge, 2005, p.108.

2. Webber, Robert, An Introduction to Franchising, Palgrave Macmillan, UK, 2012, p.240.

3. Guidelines on to technology transfer agreements para 45(c).

4. Show-how.

۵. حکمت‌نیا، محمود، مبانی مالکیت فکری، چاپ ۲، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم،

۱۳۸۷، ص ۹۸.

۲.۱.۲. دانش فنی به مثابه مصداقی از مالکیت‌های فکری

در اسنادی که عمدتاً در ارتباط با حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی هستند، با عباراتی مشابه و نزدیک، دانش فنی به عنوان مصداقی از مالکیت‌های فکری، یکی از اشکال سرمایه به‌شمار آمده است بی آنکه قانون معنایی برای آن مشخص کرده باشد: برای نمونه بند د ماده ۲ قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۸۰: «حق اختراع، «دانش فنی»، اسامی و علائم تجاری و خدمات تخصصی»، را مصداق سرمایه معرفی کرده است. همچنین بند ت ماده ۱ قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین ایران و جمهوری برون‌دی مصوب ۹۳، مصادیق حقوق مالکیت معنوی و از جمله «دانش فنی» را سرمایه تلقی نموده است. گاه دانش فنی در کنار اسرار تجاری یا مصادیقی از آن، نوعی سرمایه محسوب شده است: بند د ماده ۱ قانون موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین ایران و اوکراین مصوب ۸۲، حقوق مالکیت صنعتی و معنوی را شامل .. فرایندهای فنی، «دانش فنی»، اسرار تجاری، ... دانسته است. در مواردی نیز دانش فنی در مجاورت «مالکیت‌های فکری» مطرح شده است: تبصره ۲ قسمت و بند ج ماده ۱۷ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۸۹: «در راستای توسعه و انتشار فناوری به دستگاه‌های اجرایی اجازه داده می‌شود مالکیت فکری، «دانش فنی» ... را به دانشگاه‌ها و مؤسسات یادشده واگذار نمایند». درحالی‌که این دو مفهوم حقوقی، هم‌طراز هم نیستند بلکه دانش فنی مصداقی از مالکیت‌های فکری به حساب می‌آید که مشتمل بر مالکیت‌های صنعتی و تجاری و ادبی و هنری است.

۳.۱.۲. دانش فنی در معنای فناوری

گاه مقررات به تنهایی اشاره به دانش فنی نموده‌اند ولی از چارچوب، لحن، ظاهر و هدف مواد استنباط می‌شود که دانش فنی در معنای فناوری به کار رفته است: بند ۱۳ ماده ۶ اساسنامه شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت مصوب ۹۲: «... ارتقای «دانش فنی» طبق سیاست‌های کلی نظام و قوانین و مقررات مربوط»؛ یا بند ۴ ماده ۸ قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران کشور مصوب ۸۷: «... تبادل نظر و استفاده از تجربیات و «دانش فنی» کشورها ...»؛ بند ج ماده ۱۷ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۸۹: «حمایت‌های قانونی لازم در راستای تشویق طرف‌های خارجی قراردادهای بین‌المللی و سرمایه‌گذاری خارجی برای انتقال «دانش فنی» ... به داخل کشور».

به ندرت در اسناد قانونی صراحتاً به این هم‌طرزازی مفهومی اشاره شده است: ماده ۲ بند ۱ لایحه قانونی راجع به قرارداد ساخت و تحویل سیگارت و همچنین واگذاری تکنولوژی بین شرکت دخانیات ایران و کمپانی ریتمسما سیگارتن. آ. جی. مصوب ۵۹: «فراهم آوردن و در اختیار گذاشتن تکنولوژی کامل به طرف ایرانی، ... این تکنولوژی، اطلاعات و جزئیات کامل ... از این به بعد «دانش فنی» نامیده می‌شود».

فناوری نوعی دارایی فکری است که برای تولید محصولات یا ارائه خدمات به استخدام بنگاه‌ها درمی‌آیند و نه تجاری‌سازی کالاها؛ از این‌رو، محدودی از اسناد بین دانش فنی و علائم تجاری تمایز قائل شده‌اند: در قانون اجازه مشارکت به شرکت همپل مقیم دانمارک در شرکت باژاک (خصوصی) برای تولید رنگ‌های دریایی در شهرستان ساوه مصوب ۷۶: «حق لیسانس در ازای ارائه «دانش فنی» روز و استفاده از علائم تجاری ... پرداخت می‌شود».

گاه دانش فنی هم‌ردیف فناوری ذکر شده و ظاهراً معادل یا تأکید دیگری بر مفهوم فناوری است: بند ۸ ماده ۱ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور و تقویت آنها در امر صادرات و اصلاح ماده (۱۰۴) قانون مالیات‌های مستقیم مصوب ۹۱: تولید داخلی: «عبارت از تولید کالا، تجهیزات، که صد در صد (۱۰۰٪) آن با ... انتقال «دانش فنی» و فناوری انجام می‌شود».

در پاره‌ای اسنادی از این دست، با توجه به موضوع سند، دانش فنی به نوع خاصی از فناوری محدود می‌شود: بند ۳ ماده ۵۰ قانون الحاق ایران به معاهده همکاری در ثبت اختراعات مصوب ۸۶: «خدمات اطلاع‌رسانی به نحوی ارائه خواهند شد که به‌ویژه تحصیل «دانش فنی» و فناوری را ... تسهیل نماید». در این قانون که مربوط به اختراعات است، دانش فنی را باید اطلاعات مربوط به اختراع قلمداد نمود. اسناد دیگری حسب ظاهر مبتنی بر این دیدگاه قدیمی و سنتی هستند که مراد از فناوری چهره و جلوه خارجی و تجهیزات بوده و دانش فنی قسمت نرم‌افزاری و مبتنی بر اطلاعات است: به موجب ماده ۱-۱۷ مصوبه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در خصوص شرایط عمومی موافقت‌نامه، پیوست‌ها، شرایط عمومی و شرایط خصوصی قرارداد واگذاری لیسانس و دانش فنی برای فرایندهای تولید محصول قرارداد واگذاری لیسانس و دانش فنی مصوب ۸۳: «دانش فنی عبارت است از داده‌های فنی، اطلاعات و مهارت‌های فنی، نقشه‌ها، طرح‌ها، دستورالعمل‌ها و نرم‌افزارهای مربوط به فرایند... که در تملک واگذارنده بوده، دارای

استفاده تجاری است و دانش فنی، جزئی از بسته طراحی مهندسی فرایند است و باید یک پیمانکار با تجربه را با استفاده از آن، قادر به انجام مهندسی تفصیلی و ساخت واحد صنعتی کند...؛ یا بند ۴ ماده ۲ اساسنامه بنیاد ملی بازی‌های رایانه‌ای مصوب ۸۵: «تلاش در جهت تولید و تأمین «دانش فنی» و نیز امکانات و تجهیزات وابسته به آن».

شایان ذکر است که در سیاست‌های کلی علم و فناوری و همچنین سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه به‌عنوان آخرین اسناد بالادستی و کلان، نشانی از اصطلاح دانش فنی دیده نمی‌شود و در سرتاسر اسناد مزبور گفتگو بر سر فناوری است.

۴.۱.۲. دانش فنی نمونه‌ای از اطلاعات محرمانه

در برخی اسناد صراحتاً بر ویژگی سری بودن دانش فنی تأکید شده است و از جمله مصادیق اسرار تجاری به شمار آمده است: بند ۲ ماده ۲ ضمیمه موافقت‌نامه همکاری‌های علمی و فناوری بین ایران و روسیه مصوب ۷۹: «اطلاعات محرمانه از جمله «دانش فنی» به معنای اطلاعاتی است که از طریق ناشناخته ماندن برای اشخاص ثالث دارای ارزش تجاری بالقوه و واقعی بوده و دسترسی به آنها طبق موازین قانونی آزاد نبوده و دارنده آن تدابیری را برای تضمین محرمانه بودن آن اتخاذ می‌نماید».

۵.۱.۲. دانش فنی محصول تحقیق و توسعه

بعضی اسناد دانش فنی را نتیجه فرایندهای تحقیق و توسعه می‌دانند ولی اشاره‌ای به ماهیت قانونی آن نمی‌کنند. هرچند اصولاً همه نتایج فرایند تحقیق و توسعه مادام که فرایند ثبت را به‌طور کامل طی نکرده باشند، وصف محرمانه دارند: بند ۲ ماده ۲ قانون موافقت‌نامه همکاری علمی و فناوری بین ایران و آفریقای جنوبی مصوب ۸۰: «تنظیم و اجرای برنامه‌های مشترک تحقیقات و به‌کارگیری نتایج حاصله در صنایع، کشاورزی و سایر زمینه‌ها و مبادله تجارب و «دانش فنی» حاصل از آنها»؛ یا بند ۵۲ ماده ۵۲ قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی مصوب ۸۹: «وزارت صنایع و معادن موظف است با حمایت از مراکز تحقیقاتی و صنایع مربوطه، برای توسعه «دانش فنی» بومی ... اقدام نماید».

۶.۱.۲. دانش فنی معادل تجارب صنعتی، بازرگانی یا علمی

بند ۳ ماده ۱۲ قانون موافقتنامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف در مورد مالیات‌های بر درآمد و سرمایه بین ایران و کویت مصوب ۸۷: اصطلاح «حق الامتیاز» به مفهوم به کار رفته در این ماده به هر نوع وجوه دریافت شده در ازاء استفاده یا حق استفاده از هر نوع ... طرح یا نمونه، نقشه، فرمول یا فرایند سری، یا اطلاعات («دانش فنی») مربوط به تجارب صنعتی، بازرگانی یا علمی... اطلاق می‌شود». دانش فنی در چنین رهیافتی اطلاعات ناشی از تجربه است که تنها زمانی واجد ارزش بوده و بنگاه‌ها حاضر به پرداخت حق امتیاز برای آن هستند که محرمانه باقی بماند. نکته حائز اهمیت آن است که قلمرو دانش فنی در این سند محدود به امور صنعتی نبوده و شامل حوزه‌های علمی و بازرگانی نیز می‌شود.

۷.۱.۲. دانش فنی مرتبط با دانش سنتی

برخی از اسناد دانش فنی را به اطلاعات مربوط به حوزه‌های دانش سنتی نیز تسری داده‌اند: مصوبه هیئت وزیران در خصوص تصمیم نمایندگان ویژه رئیس جمهور نسبت به ایجاد معاونت طب سنتی ایرانی - اسلامی مصوب ۹۲: «در دسترس بودن «دانش فنی» و امکانات لازم برای ارائه خدمات درمانی مبتنی بر طب سنتی ایران» را از نقاط قوت طب سنتی در ایران معرفی کرده است. در پاره‌ای قوانین نیز از اطلاعات مربوط به فناوری‌های سنتی و محلی به دانش فنی یاد شده است: بند ب ماده ۶ الحاقیه ۲ قانون الحاق دولت ایران به کنوانسیون بیابان‌زدایی مصوب ۷۵: «تهیه و شناسایی فناوری، معلومات و «دانش فنی» و تجارب و همچنین فناوری‌های سنتی و محلی و «دانش فنی» آنها، انتشار و استفاده از آنها...».

۲.۲. آراء حقوق دانان

در میان نگاه‌های حقوق دانان ایرانی، مفهوم نوها با توجه به اختلافات تعبیری رایج، نیاز به روشن‌گری دارد. برخی از حقوق دانان در رهیافتی موسع، در تبیین لغوی، از آن به قلق کاری، لم کاری، شم تجارت و رمز کسب و کار یاد کرده‌اند.^۱ بعضی آن را معادل دانش علمی گرفته^۲ و

۱. امامی، نورالدین، نوها و یا اسرار تجارت، تأملاتی در حقوق تطبیقی، چاپ ۱، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۹۳.

۲. حکیمیان، علی محمد، بررسی ماهیت و ساختار جوینت ونچر، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره ۴۴، سال ۱۱، پاییز ۱۳۸۴، ص ۳۸.

پاره‌ای دیگر آن را دانش تجربی خوانده‌اند.^۱ به زعم برخی محققان، دانش فنی واژه معادل technical knowledge است که از نوها قلمرو گسترده‌تری داشته و از ویژگی انحصاری و اختصاصی بودن برخوردار است. به این ترتیب دانش تولیدکننده یک دستگاه را باید نوها دانست ولی دانش تعمیرکار همان دستگاه، نوعی دانش فنی محسوب می‌گردد. در این برداشت، دانش فنی اصطلاح مورد توافق عرف نیست و مشتمل بر انواع اطلاعات مفید صنعتی در هر دو حالت حمایت شده و نشده توسط قانون می‌باشد؛ از این‌رو، برای تبیین دقیق نوها، «دانش چگونگی» را پیشنهاد داده‌اند که به معنای علم چگونگی انجام کار یا دانش چگونه تولید کردن یا فرایند تولید محصول صنعتی و تجربه در انجام آن است که به‌طور محرمانه نگاه داشته می‌شود.^۲

اگرچه به لحاظ معادل‌گزینی «دانش نحوه انجام» یا «دانش چگونگی» واژگان دقیق‌تری هستند ولی اصطلاح دانش فنی نیز چندان بی‌راه نیست؛ زیرا، بخش عمده‌ای از این دست مصادیق، به حوزه فنی و تولید محصولات تعلق دارند. هرچند نباید از ذهن دور داشت که قلمرو آن محدود به گستره فنی نیست. علاوه بر این در لسان قانون‌گذار ایران نیز همین اصطلاح رواج یافته و تثبیت شده است؛ لذا بکارگیری دانش فنی به‌عنوان معادل نوها موجه می‌نماید.

اما دانش فنی به لحاظ حقوقی چه تعریفی دارد؟ در توصیفی نارسا، دانش فنی به مجموعه اطلاعات صنعتی، مفید و ارزشمند اطلاق می‌شود که مقرون به آگاهی‌ها و مهارت‌های فنی و غیرفنی برای عملیات تولید است.^۳ بعضی نیز همان تعریف سند اتحادیه اروپا را اتخاذ کرده و دانش فنی را اطلاعاتی مهم و محرمانه و قابل شناسایی معرفی کرده‌اند.^۴ در توضیح جنبه‌ها و خصائص دانش فنی نظریاتی مطرح شده که جای نقد و تأمل دارد؛ در باور برخی اسرار تجاری از مصادیق دانش فنی به شمار می‌رود^۵ درحالی‌که عکس این موضوع صادق بوده و اسرار تجاری گستره وسیع‌تری از دانش فنی دارد. در عقیده دیگری رابطه فناوری با اسرار تجاری عموم و

۱. باباپور، محمد، **تاریخچه فرانسیسز**، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره ۴۴، سال ۱۱، پاییز ۱۳۸۴، ص ۶۴.

۲. احسنی‌فروز، محمد، **قرارداد انتقال تکنولوژی**، چاپ ۱، دادگستر، تهران، ۱۳۹۲، صص ۹-۲۱.

۳. آقایی، منوچهر، **قراردادهای انتقال تکنولوژی**، مجله پژوهش در علم و صنعت، سال ۸، شماره ۱۷، زمستان ۱۳۶۸، ص ۲۱.

۴. شهینائی، احمد، **حمایت‌های حقوقی از دانش فنی و آثار آن**، فصلنامه حقوق، دوره ۴۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰، ص ۲۲۱.

۵. میرحسینی، سید حسن، **حقوق اختراعات**، چاپ ۱، انتشارات میزان، تهران، ۱۳۸۷، ص ۳۴.

خصوص مطلق قلمداد شده^۱ که تحلیلی خطا است؛ زیرا، لزوماً هر نوعی از اسرار تجاری فناوری نیست (مانند فهرست مشتریان) و همه اقسام فناوری نیز در قالب اسرار تجاری و به تعبیر درست‌تر دانش فنی تبلور نمی‌یابد. در نظر برخی نواها اطلاعات و مهارت‌های فنی غیرمحرمانه را نیز در برمی‌گیرد^۲ و گاه خلط بین اطلاعات فنی و دانش فنی صورت گرفته و مثلاً لیست لوازم یدکی، محاسبات زمانی دستگاه و شرح شغل‌های مربوط به کارکنان، دانش فنی محسوب شده است.^۳ درحالی‌که چنین مواردی، در شمار اطلاعات معمول در صنعت است که از خصائص اسرار تجاری برخوردار نبوده و نمی‌توان آن را دانش منسجم ارزشمند که قابل رازپوشی باشد، دانست. هرچند اگر در شرایط استثنایی اطلاعات یاد شده واجد ارزش بوده و به‌صورت محرمانه نگاه داشته شود، احتمال دارد در قلمرو اسرار تجاری جای گیرد.

دانش فنی یا ثبت شده است یا با عدم تمایل دارنده به ثبت در مراجع قانونی، به‌صورت سری نگاه داشته می‌شود.^۴ به این ترتیب منظور از دانش فنی می‌تواند هر نوع ابداعی باشد.^۵ هرچند به زعم برخی، یک دستاورد فکری مادام که ثبت نشود، عنوان فناوری نمی‌یابد و در حوزه مالکیت‌های فکری جای نمی‌گیرد و به همین دلیل است که اسرار تجاری و دانش فنی ثبت نشده در حقوق مالکیت فکری جایی ندارند.^۶ اما این دیدگاه به هیچ روی صحیح نیست؛ زیرا، انتخاب نوع نظام حمایتی براساس محاسبه مزایا و مضرات به دارنده اطلاعات واگذار شده و در مواردی که مالک به ثبت رساندن و افشای دارایی فکری خود را نزدیک به مصالح رقابتی یا مقرون به‌صرفه اقتصادی خود نمی‌بیند، محرمانه‌داری آنها و استفاده از مزیت‌های نظام اسرار تجاری را مرجح می‌داند.

۱. احسنی فروز، محمد، پیشین، ص ۵۰.

۲. محمودی، اصغر، حقوق قراردادهای انتقال فناوری، چاپ ۱، جنگل، تهران، ۱۳۹۳، ص ۱۸.

۳. احسنی فروز، محمد، پیشین، صص ۷-۲۶؛ محمودی، اصغر، پیشین، ص ۱۹.

۴. احسنی فروز، پیشین، ص ۳۱.

۵. شهینائی، احمد، پیشین، ص ۲۲۴.

۶. به نقل از احسنی فروز، محمد، پیشین، ص ۵۱.

۳. تحلیل نظرات و تعیین چارچوب دانش فنی

اگرچه مفهوم دانش فنی در بند اختلافات تعبیری گرفتار شده اما با عنایت به قواعد بنیادین مالکیت‌های فکری و مذاقه در نظریات مطروحه و کنکاش در حقوق خارجی و همچنین رهیافت‌های حقوق دانان ایرانی و مقررات موجود، می‌توان ابهامات سایه افکننده بر مفهوم دانش فنی را زدود:

در حقوق ایران یکی از رایج‌ترین تعابیر در خصوص دانش فنی، معادل‌گیری آن با فناوری است که البته در حقوق خارجی سابقه قابل توجهی ندارد. در این رویکرد دانش فنی معادل هر نوع اطلاعات خلاقانه صنعتی می‌باشد که غالباً به مثابه مصداقی از دارایی‌های فکری قابل ثبت بوده و در موارد معدودی نیز دارنده محرمانه‌داری آنها را ترجیح داده است. به بیان روشن‌تر، دانش فنی هم‌ردیف فناوری و به‌ویژه بخش مبتنی بر اطلاعات آن می‌باشد. در این رهیافت، تعمیم دانش فنی به نشانه‌ها و علائم تجاری و همچنین مالکیت‌های ادبی و هنری به استثنای برخی مصادیق خاص نظیر نرم‌افزارها که در امور صنعتی نیز کاربرد دارند، دشوار می‌نماید. همساز با این دیدگاه باید مفهوم دانش فنی مقرر در تبصره ماده ۴۸ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی را در همین معنا جستجو کرد؛ ظاهراً دانش فنی در این ماده ناظر به موقعیتی است که بنگاهی از طریق ادغام با شرکتی دیگر، درصدد دستیابی به فناوری‌های آن از جمله اختراعات، طرح صنعتی، طرح مدارهای یک‌پارچه، اطلاعات محرمانه خلاقانه و غیره (به استثنای مواردی نظیر علائم و اسامی تجاری) برآمده تا با دستیابی به این دست مالکیت‌های صنعتی، به سطح بالاتری از کارایی نائل شود. چنین ادغامی اگرچه احتمالاً حساسیت‌های رقابتی برمی‌انگیزد ولی به جهت اهمیتی که دانش فنی و فناوری در افزایش کارایی رقابت دارد، قانون طریق انعطاف را برگزیده است.

دانش فنی به معنای اطلاعات محرمانه ابداعی، کمتر مورد شناسایی صریح و دقیق مقررات قرار گرفته است درحالی‌که باید اذعان داشت که مصداق اصلی و بارز نوها، اسرار تجاری فنی خلاقانه است که در صورت احراز شرایط، گاه حتی می‌توان آن را به‌عنوان اختراع یا سایر مصادیق دارایی‌های صنعتی و تجاری نیز ثبت نمود. بر این اساس می‌توان اظهار داشت که هریک از مصادیق مالکیت‌های صنعتی که در امر تولید یا ارائه خدمات نقش دارند، پیش از ثبت و طی تشریفات قانونی، مصداقی از دانش فنی به شمار می‌آید. البته وقتی اطلاعاتی هنوز تکمیل نشده

ولی تا همین حد هم واجد ارزش باشد، نوعی از اسرار تجاری به شمار می‌آید؛ مثل نتایج تحقیقات که هنوز قوام کافی نیافته است؛ ولی هنگامی که اطلاعات مزبور به انسجام فنی رسیده و کاربرد عملی و صنعتی پیدا می‌کنند، دانش فنی قلمداد خواهند شد. همسو با این رهیافت در مواردی که به خصوص در اسناد قانونی مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی دانش فنی در کنار سایر مصادیق دارایی‌های فکری و فناوری‌ها ذکر شده است، نباید گستره آن را موسع پنداشت و به نظر می‌رسد در اسنادی از این دست، منظور اطلاعات محرمانه کاربردی با زمینه‌های صنعتی و تجاری است؛ هرچند قانون اوصاف و چارچوب آن را معین نکرده اما با تحلیل سابقه موضوع در حقوق تطبیقی و توجه به متن و مقصود و هدف قانون‌گذار، می‌توان به نتایج نسبتاً دقیقی رسید. با وجود آنکه قلمرو اصلی دانش فنی در مرزهای صنعتی و فنی ترسیم شده است ولی نباید از نقش آن در حوزه انجام فعالیت‌ها غفلت ورزید. دلیلی بر منحصر کردن به آنها به ابعاد فنی وجود ندارد به خصوص که ترجمه اصطلاحی و دقیق آن به چگونگی انجام کاری باز می‌گردد. از این‌رو، روش‌های خاص و ابتکاری و محرمانه انجام تجارت و ارائه خدمات که واجد ثمرات عینی اقتصادی هستند نیز در این چارچوب می‌گنجد. با وجود این سایر اسرار تجاری محرمانه از جمله فهرست مشتریان و مشخصات کارکنان کلیدی و اطلاعات مالی و غیره در چارچوب مفهومی دانش فنی جایی ندارند.

معنای دیگری که قابل انتساب به دانش فنی است - هرچند با قوت و استحکام کمتری - اطلاعات افشا نشده راجع به اختراعات، می‌باشد. گاه جزئیات مربوط به ساخت و کاربرد عملی اختراع، در قامت دانش فنی منحصر در اختیار مبدع باقی می‌ماند. در واقع صاحب گواهی‌نامه اختراع بنا به مصالح اقتصادی خود، بخشی از اطلاعات اساسی مربوط به اختراع را علنی نمی‌سازد. این اطلاعات در قالب نقشه و دستورالعمل تفصیلی و غیره، ضمیمه اسناد اختراع نیست و معمولاً بهترین روش بکارگیری اختراع بوده و در اثر تجربه و کاربرد عملی حاصل آمده و جنبه سری داشته و برای دارنده واجد ارزش زیادی است؛ زیرا، بدون این اطلاعات، استفاده تمام و کمال از اختراع دشوار خواهد بود. افزون بر این بهبودها، اصلاحات و پیشرفت‌های مرتبط با یک دارایی فکری از جمله اختراعات تکمیلی را نیز می‌توان به جای ثبت، محرمانه انگاشت و در قامت یک دانش فنی از مزایای آن بهره گرفت.

نتیجه گیری

در حقوق ایران آشفتگی اسناد مختلف در استخدام معانی متنوع برای دانش فنی حکایت از آن دارد که قانون خود به معنای دقیق آن احاطه نداشته و به فراخور مقتضیات هر سندی و گاه در موقعیت‌های مشابه، برداشت‌های مختلفی از آن داشته است. در قوانین مالکیت فکری نیز ذکری از دانش فنی به میان نیامده است؛ اگرچه از مقررات دیگر می‌توان موضع حقوق ایران در تلقی آن به مثابه مصداقی از دارایی‌های فکری را احراز کرد. هرچند قابل انکار نیست که این رهیافت نیز عمدتاً نتیجه تصویب معاهدات دو یا چند جانبه و متأثر از معیارهای بین‌المللی است تا حاصل تدقیق یک سند داخلی که متکی به درک ضرورت احتساب دانش فنی و نظام‌بخشی به آن در چارچوب مالکیت‌های فکری باشد.

حتی در حقوق خارجی نیز استخدام آن در معانی کم و بیش متفاوت، بازشناسی مرزهای مفهومی آن را قدری دشوار ساخته است؛ اگرچه با تأمل در دیدگاه‌های مطروحه، می‌توان قدر متیقنی از معنای آن را در آراء حقوق‌دانان و اسناد قانونی یافت.

رویکرد موسع در تبیین دانش فنی که مشتمل بر شگردهای خاص و ارزشمند انجام امور است، کمتر واجد ابعاد حقوقی بوده و گستردگی آن گشاینده مضامین ابهامی نمی‌باشد. به‌علاوه تردیدی وجود ندارد که دانش فنی و اسرار تجاری معادل یکدیگر نیستند. تعابیر مضیق و سایر رهیافت‌های خلاف قاعده که به‌خصوص در مقررات ایران نشانی از آنها را می‌توان ملاحظه نمود، جنبه استثنایی داشته که رواج و مقبولیتی نیافته است و نمی‌توان بر آنها به‌عنوان شاخصی برای تعیین مفهوم دانش فنی تکیه کرد.

مراد بیشتر اسناد قانونی ایران از دانش فنی، غالباً فناوری است که گستره وسیع‌تری از دانش فنی داشته و معدودی از آنها به معنای دقیق نوها در قامت اطلاعات محرمانه نوآورانه دارای ارزش صنعتی، توجه داشته و البته اشاره مختصر و مجملی به آن نموده‌اند. در این نگرش دانش فنی یکی از دارایی‌های فکری به شمار می‌آید؛ همان‌طور که غالب نظریات در حقوق خارجی بر آن صحه می‌گذارند، در مفهوم دقیق خود، دانش فنی متضمن اطلاعات نوآورانه محرمانه دارای ارزش کاربردی می‌شود فارغ از اینکه واجد شرایط ماهوی یکی از مصادیق دارایی‌های فکری بوده و بتوان آن را ثبت نمود و یا در غیاب برخی شرایط بستر ثبت آنها مهیا نباشد. اما در چنین برداشتی به هیچ روی نمی‌توان وصف محرمانگی که دانش فنی در مفهوم دقیق و در ذات خود،

بر آن تکیه دارد، نادیده انگاشت. به علاوه بر خلاف سایر مصادیق اسرار تجاری جنبه ابتکاری آن بارز است. باید عنایت داشت که مسلماً ارزش دانش فنی ریشه در این واقعیت دارد که این مصداق خاص از مالکیت‌های فکری برای دیگران ناشناخته بوده و به مدد آن می‌توان محصولی تولید یا خدمتی عرضه کرد. در چنین رویکردی هرچند تسری مفهومی آن به عرصه‌های غیرصنعتی امکان دارد ولی قابل کتمان نیست که دانش فنی در چنین قلمروی کارکرد کمتری داشته و نقش کم‌رنگ‌تری ایفا می‌کند.

افزون بر این با مسامحه می‌توان قلمرو مفهومی دانش فنی را به اطلاعات خاص و تکمیلی راجع به اختراعات نیز تسری داد.

در شرایط کنونی که قانون و تفاسیر حقوقی رهنمود روشنی در خصوص مفهوم دانش فنی ندارند باید به چارچوب و مقاصد مواد قانونی عنایت ویژه داشت و بر این اساس معنای صحیح و مناسب و مبتنی بر مصالح دانش فنی را برگزید. اما ناگفته هویدا است که به منظور جلوگیری از تفسیرهای به رأی و ایجاد رویه‌های مختلف که به آشفتگی در تصمیمات و خلط مفاهیم می‌انجامد، شایسته است که قانون خود گامی به پیش نهاده و مفهوم دقیق دانش فنی را صراحتاً روشن سازد و راه را بر تفاسیر دور از ذهن و خلاف قاعده که آثار حقوقی نامطلوب آن هویدا است، ببندد. به خصوص ضروری است تا مرزهای مفهوم دانش فنی را از فناوری متمایز نموده و این تصور رایج در موازین قانونی را خاتمه بخشد؛ طریقی که اتحادیه اروپا پیموده و با تأکید بر سه عنصر محرمانگی، اساسی و مشخص بودن برای دانش فنی، از مفهوم این پدیده فکری تا حدود زیادی ابهام‌زدایی کرده و با ارائه تعریفی اصولی و قابل قبول، تکلیف مراجع قانونی را در قبال این دستاورد فکری تا حدود زیادی روشن کرده است. هرچند انتقاداتی نیز به رویکرد آن وارد است: اگرچه بی‌تردید دانش فنی هم‌ردیف اطلاعات جزئی مبهم نیست اما به نظر می‌رسد تأکید به مشخص بودن دانش فنی اگرچه در تعاملات قراردادی اهمیت شایانی دارد ولی در ترسیم چارچوب مفهومی دانش فنی نقش چندانی ایفا نکرده و به جای آن شایسته‌تر است - حداقل از دیدگاه استانداردهای مالکیت فکری - به جنبه نوآورانه آن، صرف نظر از درجه ابتکار اشاره شده و بر این مطلب که دانش فنی نتیجه فعالیت فکری است، توجه بیشتری معطوف شود.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. آقایی، منوچهر، **قراردادهای انتقال تکنولوژی**، مجله پژوهش در علم و صنعت، سال ۸، شماره ۱۷، زمستان ۱۳۶۸.
۲. احسنی فروز، محمد، **قرارداد انتقال تکنولوژی**، چاپ ۱، دادگستر، تهران، ۱۳۹۲.
۳. امامی، نورالدین، **نوها و یا اسرار تجارت**، تأملاتی در حقوق تطبیقی، چاپ ۱، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶.
۴. باباپور، محمد، **تاریخچه فرانسیز**، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره ۴۴، سال ۱۱، پاییز ۱۳۸۴.
۵. حکمت‌نیا، محمود، **مبانی مالکیت فکری**، چاپ ۲، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، قم، ۱۳۸۷.
۶. حکیمیان، علی محمد، **بررسی ماهیت و ساختار جوینت ونچر**، فصلنامه حوزه و دانشگاه، شماره ۴۴، سال ۱۱، پاییز ۱۳۸۴.
۷. شهینیائی، احمد، **حمایت‌های حقوقی از دانش فنی و آثار آن**، فصلنامه حقوق، دوره ۴۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰.
۸. محمودی، اصغر، **حقوق قراردادهای انتقال فناوری**، چاپ ۱، جنگل، تهران، ۱۳۹۳.
۹. میرحسینی، سید حسن، **حقوق اختراعات**، چاپ ۱، انتشارات میزان، تهران، ۱۳۸۷.
۱۰. نصری، صدیقه، **قراردادهای دولتی انتقال تکنولوژی**، چاپ ۱، نشر فرهنگ شناسی، تهران، ۱۳۹۱.

ب) انگلیسی و فرانسوی

11. Battersby, Gregory & Grimes, Charles, Licensing Update 2015, Wolters Kluwer Law & Business, USA, 2015.
12. Bolter, David & Herrington, Tyannak, Controlling Voices Studies, a Intellectual Property, Humantic Studies, Southern Illions University Press , USA, 2001.
13. Cameron, George, International Business Law: Cases and Materials, Van Rye Publishing, LLC, USA, 2015.
14. Cavallaro, Michael, How to Get Your Amazing Invention on Store Shelves, Atlantic Publishing Company, USA, 2010.

15. Couet, Guillaume et al, French Report on The protection of Trade Secrets and Know-How Are countries providing enough or too much protection, 2015; Available at: <http://www.ligue.org/uploads/documents/cycle%202015/Cycle%202015/Rapports%20B/2015RapportBfran%C3%A7ais.pdf>.
16. Czapracka, Katarzyna, Intellectual Property and the Limits of Antitrust: A Comparative Study of US and EU Approaches, Edward Elgar Publishing, England, 2010.
17. Dean, Robert, The Law of Trade Secrets and Personal Secrets, Australia, Law Book Co, 2002.
18. Epstein, Michael A et al, Drafting License Agreements, Aspen Publishers Online, USA, 2004.
19. Filippell, Mark A, Mergers and Acquisitions Playbook, John Wiley & Sons, USA, 2010.
20. Fraumann, Edwin & Koletar, Joseph, Trade Secrets Safeguards, Security Management, V. 43, I. 3, 1999.
21. Groves, Peter, A Dictionary of Intellectual Property Law, Edward Elgar Publishing, UK, 2011.
22. Hur, Robert, Taking Trade Secrets and Tobacco Mountain or Molehill?, Stanford Law Review, V. 53, I. 2, 2000.
23. International League of Competition Law, The Protection of Trade Secrets and Know-How Are Countries Providing Enough or too much Protection?, 2015; Available at: <http://www.ligue.org/uploads/documents/cycle%202015/Cycle%202015/Rapports%20B/2015rapportinternational30septembre2015.pdf>
24. Johnston, Dan, Design Protection, Gower, England, 1995 .
25. Lütolf-Carroll, Constance & Pirnes, Antti, From Innovation to Cash Flows: Value Creation by Structuring High Technology Alliances, John Wiley & Sons, USA, 2009.
26. Malsberger, Brian, Trade Secrets State by State Survey, USA, BNA Books, 2001.
27. Maskus, Keith & Reichman, Jerome, International Public Goods and Transfer of Technology Under a Globalized Intellectual Property Regime, Cambridge University Press, UK, 2005.
28. Matsushita, Mitsuo et al, The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy, Oxford University Press, UK, 2015.
29. Millington, Philip, Employment Law 2015, Oxford University Press, UK, 2015 .
30. N.S, Sreenivasulu, Law Relating to Intellectual Property, Partridge Publishing, India, 2013.

31. Ottoz, Elisabetta & Cugno, Franco, Choosing the Scope of Trade Secret Law when Secrets Complement Patents, *International Review of Law and Economics*, V. 31, 2011.
32. Pila, Justine & Torremans, Paul, *European Intellectual Property Law*, Oxford University Press, UK, 2016.
33. Poltorak, Alexandra I & Lerner, Paul, *Essential of Intellectual Property*, Johan Wiley & Sons, USA, 2011.
34. Price, David & AlDebasi, Alhanoof, *The Development of Intellectual Property Regimes in the Arabian Gulf States*, Routledge, UK, 2009.
35. Roudik, Peter, *Protection of Trade Secrets: Russia*, 2013; Available at: <http://www.loc.gov/law/help/tradesecrets/russia.php>
36. Stim, Richard, *Patent, Copyright & Trademark: An Intellectual Property Desk Reference*, Nolo, USA, 2014.
37. Tarullo, Michael et al, *Forms and Substance: Specialized Agreements for the Construction Project*, American Bar Association, USA, 2007.
38. Vries, Marc et al, *Norms in Technology*, Springer Science & Business Media, Netherlands, 2012.
39. UNCTAD-ICTSD, *Resource Book on TRIPS and Development*, Cambridge University Press, UK, 2005.
40. Webber, Robert, *An Introduction to Franchising*, Palgrave Macmillan, UK, 2012.
41. Wendler, Michael et al, *Key Aspects of German Business Law: A Practical Manual*, Springer Science & Business Media, Germany, 2013.
42. Windsperger, Josef et al, *Inter firm Networks: Franchising, Cooperatives and Strategic Alliances*, Springer, Germany, 2014.
43. WIPO, *Wipo Intellectual property Handbook*, Wipo publication, Swiss, 2004.
44. Célariet, Marie-Flore & Marie-Vivien, Delphine, *Les Droits de Propriété Intellectuelle: Guide Pratique*, Editions Quae, France, 2002.
45. Glowka, Lyle et al, *Guide de la Convention sur la Diversité Biologique*, IUCN, Suisse, 1996.
46. Nakache, Audry, *Protection du Secret de Fabrique*, 2013; Available at: <http://www.nakache-avocat.com/index.php/publications-3/35-publications-g-droit-de-la-propriete-intellectuelle/39-protection-du-secret-de-fabrique>.
47. Nihuol, Paul & Yeraure, Christopher, *Code de Droit de la Concurrence, Aspect Belge et Europe*, Larcier, Belge, 2005.
48. Posey, Darrell & Dutfield, Graham, *Le Marché Mondial de la Propriété Intellectuelle: Droits des Communautés Traditionnelles et Indigenes*, ACDR, Canada, 1997.

49. Putz, Jean-Luc, *Le Salarié Face au Patrimoine Intellectuel de L'entreprise*, Groupe de Boeck, France, 2011.
50. Remiche, Bernard & Cassiers, Vincent, *Droit des Brevets d'invention et du Savoir-faire*, Larcier, France, 2010.
51. Vicente, Dario, *La Propriété Intellectuelle en Droit International Privé*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands, 2009.